

УДК 37.091.64Чепіга

Наталія БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО

## ОБРАЗ УЧИТЕЛЯ В ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ ЯКОВА ЧЕПІГИ

У статті автор звертається до спадщини відомого українського вченого-педагога, але замовчуваного за радянських часів, Якова Чепіги. Зокрема, аналізує його погляди і вимоги до вчителя, що висвітлені у праці вченого "Самовиховання вчителя".

*Ключові слова:* учитель, виховання, якості вчителя, ідеал, образ учителя.

**Н. Богданець-Білоskalенко. Образ учителя в педагогических взглядах Я. Чепи́ги.** В статье автор обращается к наследству известного украинского ученого-педагога, но умалчиваемого в советское время, Якова Чепи́ги. В частности анализирует его взгляды и требования к учителю, которые освещены в труде ученого "Самовоспитание учителя".

*Ключевые слова:* учитель, воспитание, качества учителя, идеал, образ учителя.

**N. Bogdanets-Biloskalenko. Appearance of teacher is in pedagogical looks of Ya. Chepigi.** In the article an author speaks to the inheritance of the known Ukrainian scientist-teacher, but held back in soviet time, Jacob Chepiga. In particular analyses his looks and requirements to the teacher, which are lighted up in labour of scientist of "Self-education of teacher".

*Key words:* teacher, education, qualities of teacher, ideal, appearance of teacher.

*Мета:* розкрити погляди Якова Чепіги на ідеальний образ шкільного вчителя нової української школи.

Імена визначних педагогів минулого, їхні погляди і праці мають провідне значення для освіти в усі часи. Серед них важливе місце належить Чепізі Якову Феофановичу, ім'я якого тривалий час в Україні замовчувалося.

Протягом життя Яків Чепіга написав півтори сотні наукових праць, присвячених проблемам теорії і практики педагогіки, історії, психології, становленню та розвитку освіти. Ним підготовлені змістовні й актуальні в ті часи посібники, книжки та підручники для дітей, дорослих.

Чепіга Я. Ф. усвідомлював найголовніше, що проекти та ідеї щодо школи, реальне втілення їх у виховання і навчання значно залежать від особистості вчи-

теля, його впливу на дитину. Ці та інші погляди на педагога та його значимість у суспільстві просвітитель висвітлює у першій праці-монографії "Самовиховання вчителя" (1914). Так, автор акцентує увагу на важливості його ролі в суспільстві та окреслює методику, яка забезпечує явний авторитет, зразковість і бездоганність моральних якостей педагога. Методика полягає у способах самовиховання, удосконалення професійних здібностей, виробленні в собі твердого характеру і волі. Покладаючи великі надії та завдання на образ учителя, Я. Чепіга пише: "І чим більше він розширить коло своїх обов'язків, чим міцніше їх зв'яже з добром об'єктів своєї праці, чим глибше загляне своїм духовним зором у наслідки від свого діла, тим суворіше поставиться він до своєї особи, тим наполегливіше вимагатиме від себе виконання своїх обов'язків" [2, 129].

На думку дослідника, високе поклоніння вчителя не обмежується лише навчально-виховним процесом; він є "довіренним народу", "довіренним нації у вихованні й освіті нового покоління" [3, 13].

Прикметно, що автор статті подає вимоги до педагога не описово, а узагальнює, показуючи значення, моральність мети його діяльності. "Перевіряючи свою працю, учитель кристалізується морально", "не ставить собі в заслугу чесну й ширшу працю", підкреслює, що така діяльність є природним імпульсом до вищого життя. Тільки ореол ідеалу культурної людини, сили світла знань в еволюційному поступі і творчості вели до досконалості волю і думку вчителя, якому не завжди давали платню і не завжди розпалювали грубку в його помешканні.

Учений виокремлює найголовніші чинники вдосконалення педагога – міркування і праця. У поняття міркування вкладаються зміст розумової діяльності, уміння аналізувати, обмірковувати, виділяти головне та бачити другорядне, фіксувати важливі моменти у своїй роботі. Особливо ж необхідне для освітян уміння володіти своїми емоціями й думками, які висловлюються вголос, адже вся діяльність учителя – "безперервна праця на користь інших". Невичерпна віра у своє учительське високе призначення на землі допомагає твердо зберігати душевний спокій, "...ідейності його праці не зможе затуманити і матеріально

злиденне життя" [2, 131].

Статті властивий стиль філософського розмірковування про те, що людське життя дуже коротке, а тривалість учительської діяльності ще менша. "І чим раніше вчитель виробить у собі добродійні педагогічні звички, любов до праці й виховає в собі міцну волю, тим певніше увінчаються його старечі роки свідомістю, що він виконав на землі те, що йому призначено було" [2, 131].

Звернемо увагу на ще одне філософське заглиблення, у якому автор збуджує, активізує свідоме ставлення до вчительського призначення. Він переконує, що потрібно намагатися бути незаплямованим жодними антиморальними проявами, плекати в собі чесноти справедливості, доброти, терпіння, які зберігають чистою душу на всі випадки життя. Я. Чепіга порівнює життєву ріку педагогічної діяльності з природними явищами води. Природні ж стихії та природна енергія людини – це та єдність, яка рухає будь-яким творчим процесом життя. "Стояча вода гниє. Текуча, набираючись сили і міці в боротьбі з перешкодами, власними грудьми прориває собі річище, по якому невичерпно несе себе – чисту, прозору. Повсякчасна праця над собою очищає душу від намулу й життєвого бруду. Вона дає силу нести свої щирі поривання не засміченими неправдою до кінця днів" [2, 131].

Отже, щоденна праця над собою очищає душу від різних намулів негативізму. Істинність підходу до самовиховання виходить за межі педагогічної діяльності. Власне кожній людині, яку вона не обіймала б посаду в суспільстві, бажано мати свою особисту програму самовдосконалення на основі виховання себе самої. Істина в світі єдина для всіх. Двох чи кількох істин не буває. Істина програмується вустами індивіда, який пізнав своїм розумом і серцем її світлоносні енергії. Хто б то не був – педагог, філософ-учений, звичайна людина, мусить способом внутрішніх пошуків виробити певну систему самовиховання, тобто такі правила, що є універсальними, доступними для інших індивідів.

Думки і твердження Якова Чепіги щодо самовиховання і самовдосконалення педагога співзвучні з поглядами прогресивних мислителів як у галузі педагогіки, так і в цілому світосприйманні високою особистістю. Дозволимо уза-

гальнити, що подібність ідей стосовно ідеалу вчителя знаходимо і в С. Русової, Б. Грінченка, М. Грушевського та інших, яка ґрунтується, насамперед, на духовному рівні. Матеріальна частина буття вишукано "вбиває" індивідуальність. Багатство знищує душу, а бідність – фізичне тіло. Тому всі особистості, чий імена записані на скрижалях історії; оживають завдяки духовному, яке вони плекали за життя й передали наступним поколінням. Тому вчителі повинні педагогічно доцільно використовувати суб'єктивні знання на користь виховання дитини. Я. Чепіга закликав їх збагачувати розум і серце знаннями. Його духовні постулати спираються на істину, яка зіркнуло власного досвіду освітлює шлях до пошуку істини іншим.

Перечитуючи праці вчених, педагогів, філософів, мимоволі задумуєшся над тим, чи варто вигадувати щось нібито нове в мотиваціях ідеалу педагога, виховних цілях і завданнях освіти, якщо вже давно віднайденно, відкрито істинність – ключовий компонент у формуванні особистості юних та самовдосконаленні дорослих. "Ми ж у погорді до їх надбань творимо нове, яке на практиці виявляється поганою моделлю старого велосипеда, а тому набиваємо гупі, ламаємо руки-ноги, та ще й, оскільки йдеться про педагогіку, часто не свої, а чужі!" [1, 48].

Найдосконалішим способом самовиховання для сучасних науковців є глибоке ознайомлення з тими здобутками, які зберігаються в архівах і бібліотеках.

На початку ХХ ст. Яків Чепіга разом з іншими свідомими педагогами, ученими продовжував розглядати проблеми національного виховання й освіти, намагався утверджувати свої ідеї в національній школі. Його, як і інших теоретиків освіти, хвилювало створення ідеального образу педагога. У багатьох своїх працях дослідник роз'яснює завдання та роль учителя в навчально-виховному процесі, просвітницько-громадській діяльності, аргументуючи його високе призначення у служінні народу. Спинимось принагідно на головних постулатах про сутність педагогічної праці, завданнях та меті праці вчителя в інших статтях Я. Чепіги.

Аналізуючи світовий досвід культури та освіти, просвітитель переносить краще з чужого на свій національний підмурівок. У праці "Проект української школи" педагог чітко вибудовує вигоди до створення народної школи.

Безумовно, школа нового типу неможлива без досвідченого, професійно підготовленого педагога. Провідною тезою в багатьох працях Я. Чепіги щодо ідеалу вчителя є любов до дитини. У вже згадуваній роботі "Самовиховання вчи-

теля" любов до дитини трактується як любов, більша ніж до ближнього. Від любові до дитини дорослі відчують задоволення, почуття щастя й радості, дитину ми любимо інстинктивно. Автор торкається найсвятіших понять людської любові: "Чиста, щира до самозабуття любов у матерів. Та коли вона притаманна одній половині роду людського, то притаманна всій людськості. І тільки ненормальними умовами життя, де панує особистий еґотизм, та нашою невихованістю можна пояснити те, що так занехаяно в житті цю чесноту" [2, 140–141].

Загальні роздуми про любов проєктуються на практичну діяльність учителя, котрий прагне до постійного самовдосконалення, проте "нелегко людині досягти ідеалу. Нелегко педагогові поводитись з учнями з повсякчасною бездоганною любов'ю. Але він повинен так поводитись, бо святий і кінцевий обов'язок його – зберегти душу дитини незіпсованою, і через те вчитель повинен виховати в собі любов до людей, до дитини" [2, 141].

Таким чином, доходимо висновку, що Яків Чепіга вважав учителя тією культурною силою, яка несе людству світло знань. Його поведінка, зовнішність мають служити взірцем для учнів, батьків та оточення, у якому він перебуває поза межами школи.

На думку вченого, педагог прищеплює моральні чесноти і стійкі переконання добра, краси. Тому саме йому, як нікому іншому, потрібно постійно розвиватися, удосконалюватися в науково-методичному спрямуванні, досягати високої професійної якості в роботі.

Значний акцент Яків Феофанович ставить на справедливості вчителя. Він підкреслює, що педагогу слід розвивати тонке чуття настрою дитини, "душевний слух до чужих переживань, розуміти страждання інших" [3, 11]. А ще він закликає педагога: "Не шкодь дітям", "Будь справедливим до дітей у своїй праці", "Коли хочете дати дітям задоволення, радості і щастя, будьте справедливими до них" [3, 16].

Важливе місце в діяльності вчителя Я. Чепіга надає такій якості, як доброта: "Ніщо так не прихляє дітей до вчителя, як його щира, сердечна добрість" [3, 17].

До необхідних чеснот у характері педагога вчений відносить терпеливість. У праці "Самовиховання вчителя", на яку ми вже покликалися, автор вказує, що дана категорія допомагає полегшувати його працю. Він вдається до художнього порівняння виховання дітей та вирощування дерева. Дерево можна повільно і дбайливо пригнути до землі, спрямувати його ріст, і воно не зламається, можна ж нахилити різко, тоді переломиться. Так

і з дитячою душею: "Навчимося витримки, поваги до дитячих вчинків і хиб, а головне – терпеливості і терпіння у наших вчинках і вимогах" [3, 25].

Аналізуючи праці Я. Чепіги, переконаємося: такі чесноти, як любов, терпеливість, добро, є складовими цілісного поєднання в роботі вчителя.

Окрім уже сказаного в нашому дослідженні, звертаємо увагу на те, що Яків Феофанович особливого значення надавав питанню національного виховання педагога, національного розуміння маленького українця. Учений підкреслює, що дитина, яка з ранніх літ чує рідну мову, зростає в рідній культурі, усвідомлюючи морально-етичні зразки, у дорослому житті йтиме послідовним шляхом національних переконань, що згодом передасть і своїм дітям. Саме тому вчитель зобов'язаний плекати й оберігати національність особистості, не намагатися насаджувати їй нерідне, чуже, що калічить її душу.

Особистість учителя у культурологічних вимірах шкільної й педагогічної освіти має вагомe значення у будь-яку епоху. Досить широкий перелік його морально-етичних, національних, загальнолюдських якостей здійснив Яків Чепіга.

Аналізуючи наукову спадщину дослідника саме з позиції образу шкільного вчителя, переконаємося, що центральною фігурою у здійсненні далекоглядних національно-просвітницьких планів навчання і виховання в школі вчений вважав педагога. До цього питання не можна бути байдужим, адже вчитель виступає представником національної інтелігенції, його особистість завжди була й залишається актуальною в культурологічних вимірах якості української інтелігенції.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Кондратенко Л. О. Старі застереження до нових ідей / Л. О. Кондратенко // Початкова школа. – 1996. – № 11. – С. 47–49.
2. Чепіга (Зеленкевич) Я. Ф. Вибрані педагогічні твори : [навч. посіб.] / Я. Ф. Чепіга. – Харків : ОВС, 2006. – 328 с.
3. Чепіга Я. Ф. Самовиховання вчителя / Чепіга Я. Ф. – К. : Українська педагогічна бібліотека, 1914. – 36 с.
4. Щербакова О. Л. Вплив національної педагогічної думки України початку ХХ століття на формування Я. Чепіги як педагога-гуманіста / Щербакова О. Л. // Науковий вісник Херсонського державного університету : [збірник наукових праць : Педагогічні науки]. – Випуск 47. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – С. 74–79.

Стаття надійшла 06.09.2012 р.